

Философията:
предизвикателства
и перспективи

Димитър Елчинов

**IN FAVOUR OF THE EXPLANATORY
FUNDAMENTALITY
OF DISPOSITIONAL EXPLANATIONS**

Dimitar Elchinov

Abstract. I argue that dispositional explanations which explain researchers' behaviour are explanatory fundamental. In summary, my argument states the following:

- 1) an explanation which explains another explanation is fundamental;
- 2) non-dispositional explanations are actions;
- 3) dispositional explanations explain actions;
- 4) thus dispositional explanations are fundamental.

Key words: explanation, understanding, dispositional explanations, explanatory fundamentality, behaviour.

1. Какво е диспозиционно обяснение?

1.1. Обяснения

Обясненията са съвкупност от 1) набор от въпросителни изречения, съдържащи въпросителната частица „защо“ (експланандум), и 2) набор от съобщителни изречения (експлананс), които се дават като отговори на експланандума.

1.2. Обясненията се изказват от организъм, който наричам „изследовател“

Следва да се посочи, че „изследовател“ не обозначава единствено индивиди, които за първи път изказват съответното обяснение. Изследователят може да е формулирал дадено обяснение пръв, може да е потвърдил експериментално въпросното обяснение, да го демонстрира в експериментална среда, да го допълва, или просто да го повтаря. Следва един класически пример за обяснение, изказано

от изследовател: законът на Шарл твърди, че, „ $V = kT$ “, или, „обемът на газ с непроменлива маса под постоянно налягане се увеличава с константна част от обема на газа при 0 градуса по Целзий за всеки градус, с който температурата му се увеличава“ (Daintith 2008: 114). Макар и кръстен на Жак Шарл, законът всъщност е формулиран от Жозеф-Луи Гей-Люсак след по-прецизни изследвания през 1802 (Daintith 2008: 114–115). Заслугата на Шарл е, че след 1787 провежда първите експерименти, от които $V = kT$ произлиза (Daintith 2008: 114), или, казано по друг начин, проведените от Шарл експерименти са условие за възможност за формулирането на този закон от страна на Гей-Люсак. Така и Шарл, и Гей-Люсак са изследователи, чиито действия са условия за възможност на формулирането на „ $V = kT$ “.

1.3. Обясненията са наблюдаеми (достъпни) само като клас от действия

Възможно е днес учител по химия, на име Дацко Тружеников, в произволно училище да е изказал „ $V = kT$ “, а след седмица е възможно негов ученик да повтори „ $V = kT$ “. В този случай отново става дума за изказване на обяснение, макар че изказването е просто повтаряне на чужда формулировка. Накратко, „ $V = kT$ “ се изговаря или записва и се среща или като изказване, или като запис. Друг тип достъп до закона на Шарл няма как да бъде установен. Еwentуално възражение, което може да бъде отправено към предпоставката в 1.2. е, че не е изключено, разбира се, законът да „съществува“ като пропозиция или Платонова идея, или като представител на Попъровия „трети свят“ (Popper 1972: 106–107). Дори да се приеме подобно „съществуване“ на закона, от възражението не става ясно как то би могло да бъде установено. Платоноподобните същности са добре известни с липсата на възможност да се определят по смислен начин познавателният достъп до тях. Защо тогава да допуснем подобна хипотеза?

Ако се обърнем към психологизма, съществуването на закона на Шарл следва да е достъпно посредством интроспекция от картезиански тип, от това би следвало, че той е (принципно) достъпен за човешките същества преди всякакъв контакт с учебник по физика или преподавател, който да спомене допусканията на Гей-Люсак или

експериментите на Шарл. Това обаче звучи съмнително и едва ли може да се квалифицира като задоволително обяснение на въпроса как съществуват научните обяснения.

От друга страна, винаги може да се приеме, че законът съществува, доколкото е продукт на консенсус в дадена научна общност. С други думи, че съществува като „социален конструкт“. Дори и да се приеме подобно настояване, консенсусите в дадена общност са такива, именно защото се изказват, а като изказвания те отново са част от поведението на изследователите, съставляващи съответната общност. Тази хипотеза, макар и огрубена и неточна, не предполага отхвърляне на предпоставка 1.2.

Друго възражение срещу разглеждането на обясненията като част от поведението на изследователя може да бъде, че подобно допускане за природата на обясненията не ги прави по-разбираеми. Дори това да е така, въпросът, поне за момента, не е дали допускането добавя към стойността на разбирането, а какво е обяснение. Допълнително десубстанциализацията на обясненията (отхвърлянето на хипотезата за тяхната абстрактна и идеална или интроспективна природа) може би е в състояние да допринесе за по-доброто разбиране на обясненията, поне доколкото разбиращия би ги разглеждал като твърдения, които в по-късен етап на развитие в дадената научна сфера могат да се окажат неточни или непълни, а също така би могъл да ги обяснява на базата на условията, при които те са формулирани (вж. 4.5. по-долу).

1.4. Какво е диспозиция?

Диспозицията е способността на X да извършва определени действия или да претърпява определена промяна. Обясненията за диспозиции всъщност са отговори на въпроси, свързани с действията, извършени от (или промените настъпили в) X. Примери за такива въпроси могат да бъдат: „Защо стъклата се чупят?“; „Защо телефонните връзки прекъсват?“; „Защо един изследовател обяснява експанзията на газовете?“. Всички тези въпроси са въпроси за диспозиции на нещата да се държат по даден начин. Те са провокирани от това, че в много случаи, макар и не във всички, наблюдаваме стъкло да се чупи, телефонът ни да губи обхват и хората да обясняват

събития в средата около тях. Когато дадена диспозиция бъде потвърдена чрез многобройни наблюдения, нейното обяснение често намира самостоятелен израз в естествения език. По тази причина наричаме стъклото „крехко“ (би било абсурдно да го наричаме така, ако си представим, че досега не сме наблюдавали счупване на стъкло), връзката по телефона „ненадеждна“, а хората, които обясняват света – „любознателни“, „находчиви“ и т.н.

1.5. Какъв е експланансът на диспозиционните обяснения?

Когато изказва диспозиционно обяснение, изследователят изказва изречения подобни на следните: „Стъклото се чупи, защото е крехко“; „Пешо удари Пепа, защото е агресивен“ (Гурова 2019: 155). Това, което прави обясненията диспозиционни, е наличието на предикати, генерализиращи диспозиции: „е крехко“, „е агресивен“ и т.н. в експананса (срв. Гурова 2019). В някои случаи изследователят добавя в експананса и предикати, генерализиращи условията, при които диспозицията обяснява експланандума: „Пешо удря хора, когато го обидят, защото е агресивен“ (или „X проявява E, защото X е в ситуацията S и притежава диспозиционно свойство D“ (Гурова 2019: 163).

1.6. Какъв е експланандумът на диспозиционните обяснения?

Диспозиционните обяснения, изглежда, са обяснения на поведение (невинаги поведение на организми, разбира се). Казано по друг начин, експланандумът при диспозиционните обяснения съдържа предикати, генерализиращи действия („Пешо удари Пепа“, „Стъклото се счупи“, „Връзката прекъсна“, „Жак Шарл установява корелацията между налягане, обем и температура на газовете“ и т.н.). Още тук следва да се отбележи, че в рамките на текста ме интересува най-вече обяснителната стойност само на онези диспозиционни обяснения, които **обясняват поведението на изследователи.**

1.7. Обосноваване на експананса на диспозиционни обяснения

Специфика на диспозиционните обяснения е, че експланансът се обосновава (или: проверява се за емпирично съдържание) чрез

изречения, съобщаващи наблюдения на мезоповедението на агента/вършителя, т.е. на поведението, което е достъпно без специализирани средства за наблюдение. Изследователят може да изкаже диспозиционно обяснение, без да знае нищо за вътрешния състав и организация на телата, чието поведение обяснява, например „Пешо удари Пепа, защото е агресивен“ е обяснение, което се изказва независимо от това дали изследователят знае какви са спецификите на невромедиаторните процеси в нервната система на Пешо. Ще наричам тази познавателна специфика на диспозиционните обяснения „епистемологическа лекота“ на диспозиционните обяснения, доколкото тя води до тяхното по-лесно обосноваване.

2. Какво е недиспозиционно обяснение?

Допустимо е обаче обясненията за свойството на вършителя да проявява определени диспозиции да не изчерпват данните, които може да се получат за него. Развитието на съвременните научни дисциплини предлага множество възможности да надникнем „вътре“ в структурата на разнородни представители на органичната и неорганичната природа. Това дава основание да се говори за т.нар. недиспозиционн, или още структурни/механистични (срв. Гурова: 174, обяснения, при които експланансът се състои от изречения, съобщаващи извършените наблюдения на вътрешноприсъщи физически свойства на X, които са недостъпни за неспециализирано наблюдение, и в същото време обясняват поведението на X.

Недиспозиционно обяснение е всяко обяснение, което не съдържа предикат, генерализиращ диспозиция в експлананса. Например по номологичния модел на К. Хемпел (срв. Гурова 2019: 20–23) за научно обяснение:

(експланандум) „Защо хелият се разширява при константно налягане и при нагряване?“

(експлананс) „Защото, (а), за всички газове, при постоянно налягане и при нагряване настъпва повишаване на средната кинетична енергия на молекулите, от които е съставен газът, което води до по-малко сблъсъци между молекулите и повече свободно място между тях, и (б) хелият е газ“.

3. Разбиране на обяснения

Какъв е критерият, според който приписваме на някого, че разбира едно обяснение? В своята книга „Обяснение, разбиране и извод“ доц. Л. Гутова твърди, че разбирането на дадено обяснение се състои във възможността на даден агент да направи коректни изводи от дадено обяснение (срв. Гутова 2019: 124); да наречем това „инференциален критерий за разбиране“. Например, ако, след като каже „ $V = kT$ “, ученикът утвърди, че благодарение на „ $V = kT$ “ вече знае, че ако нагрее контейнер с хелий, контейнерът ще експлодира след известно време, бихме могли да кажем, че ученикът разбира закона. Макар че приемам инференциалния критерий за разбиране, предлагам следното допълнение към него: инференциалният критерий е зависим от обяснителната фундаменталност на дадено обяснение. Колкото по-фундаментално е едно обяснение, толкова повече коректни изводи са възможни от страна на агент, който го разбира. Например, ако освен да направи горния извод, ученикът може да реконструира условията за възможност за формулирането на „ $V = kT$ “, той би разбирал „ $V = kT$ “ по-добре.

Отгук и тезата на настоящия текст е: диспозиционните обяснения, които обясняват поведението на изследователи, дават повече възможности за коректни изводи от недиспозиционните при разбирането им от страна на даден вършител, *защото са обяснително фундаментални*. Също така, важно е да се допълни, че няма как обосновано да припишем разбиране на някого, ако той не се държи по един или друг, принципно наблюдаем начин. Следователно правенето на изводи от страна на даден вършител може да бъде критерий за разбиране само ако правенето на изводи бъде операционализирано като набор от наблюдаеми вербални (но защо не и невербални) действия.

4. Разясняване и защита на тезата

4.1. Обяснителна фундаменталност

Един стандартен критерий за обяснителна фундаменталност би изглеждал така: обяснение E_1 е по-фундаментално от обяснение E_2 тогава и само тогава, когато E_1 включва експлананса на E_2 в експланандума си и може да обясни експлананса на E_2 . Например

E_2 е: „Контейнерът избухна, защото газът вътре е разширил обема вследствие на нагриване“. Ако поставим E_2 като експланандум, получаваме друго, по-фундаментално обяснение (E_1): „Защо газовете разширяват обема си при постоянно налягане при нагриване? Защото средната кинетична енергия на молекулите им се увеличава“. E_1 е по-фундаментално обяснение от E_2 по силата на това, че E_1 обяснява E_2 , като препраща към конституцията (състава) на референтите на обяснителните термини от E_1 (разширяването на газа *всъщност* се причинява от по-голямата средна кинетична енергия на съставните му части).

Предлагам алтернатива на този критерий за обяснителна фундаменталност (нека наречем алтернативата „поведенчески критерий за обяснителна фундаменталност“):

E_1 е по-фундаментално от E_2 тогава и само тогава, когато E_1 обяснява **действието** E_2 . Или: E_1 е по-фундаментално от E_2 тогава и само тогава, когато действието E_2 е експланандум на E_1 и може да се обясни от експлананса на E_1 . Тази промяна се налага от факта, че обясненията са наблюдаеми **само като действия** (вж. отново 1.2. и 1.3. по-горе), конституиращи част от вербалното поведение на изследователя. Накратко, стандартният критерий имплицира възможността съдържанието на изказаните обяснения да се разглежда напълно отделно от техните изказвания, но това ни връща на проблема как може съдържанието на едно изказване да съществува отделно от него. Наясно съм, че във философията този проблем има редица магически решения („пропозиции“, „Фрегеански смисли“, „обитатели на Свят 3“, „Платоновидеи“ и т.н.), но всички те са незадоволителни именно поради магическия си характер. Подобни чудеса са добре утвърдени в практикуването на академична философия, но това не ги прави нещо по-различно от чудеса.

4.2. Диспозиционните обяснения на поведението на изследователи са по-фундаментални от останалите диспозиционни обяснения и от всички недиспозиционни обяснения

Когато говорим за обяснения, говорим за вербални действия на изследовател (макар и може би записани някъде). Изследователят обаче не само изказва обясненията, но и ги „открива“, формулира,

обосновава, демонстрира и т.н. Законът на Шарл, даден като пример по-горе, е продукт от редица изследователски дейности. В последна сметка обяснението е събитие, настъпило вследствие на предшестващи действия на изследователя при дадени условия в средата. Тази зависимост между настоящи действия, предшестващи действия и условия в средата може да се обобщи като „график на подкрепление“ (срв. Ferster, Skinner 1957/2014), макар че терминът не е технически необходим за защитата на настоящата теза. Регулярността на действията на изследователя, от своя страна, би следвало да се опише с диспозиции, защото подобно на чупенето на стъкла и прекъсването на връзки по телефона въпросната регулярност не настъпва във всички случаи и зависи от условията в средата.

Тогава обясненията, които обясняват изказването на обяснение, са онези обяснения, чийто експланандум е изказването на едно или друго обяснение (напр. **действието** по изказване на закона на Шарл), а експланансът им съдържа предикати, които генерализират диспозиции за поведение на изследователя, изказал обяснението, и предикати, които генерализират условията в средата на същия изследовател. Това, очевидно, са тип диспозиционни обяснения.

4.3. Връзката между инференциалния критерий за разбиране и обяснителната фундаменталност

Разбирането на едно обяснение е толкова по-добро, колкото повече изводи *разбирацията може да направи от обяснението* (това е инференциалният критерий разбиране). Изводите, които могат да се направят, са повече, когато включват и изводи за условията за възможност на дадено обяснение. Казано по друг начин, *разбирацията разбира по-добре, когато разбира връзката между antecedентните действия на изследователя, условията в средата му и изказаното от него обяснение*. Именно това му позволява да направи и повече коректни изводи от изказаното от изследователя обяснение. Следователно, когато се обясни едно обяснение (E_2 , което може да е диспозиционно или недиспозиционно) чрез диспозиционно обяснение (E_1) на поведението на изследователя, изказал E_2 , E_1 интегрира E_2 в експланандума си по-фундаментално е от E_2 и дава възможност да се направят повече коректни изводи, отколкото изводите, които могат да се направят само от E_2 .

4.4. „Психологическите“ предикати се използват за обяснения на поведение и генерализират диспозиции

Обяснението на поведение обикновено става чрез „психологически“ предикати („е предвидлив“, „е интелигентен“, „е прилежен“ и т.н.), включително такива, включени в пропозиционални нагласи: „Амисли, че при нагряване на X настъпват ефекти Y, защото е наблюдавал експериментална ситуация Z“. „Психологическите“ предикати и изреченията, в които те са включени, се анализират най-успешно като приписвания на диспозиции за поведение (срв. Ryle 1949) и точно в този вид те могат да участват в обяснения на поведението на даден организъм, включително това на даден изследовател, изказващ едно или друго обяснение. Изключително важно е да се отбележи, че на пръв поглед психологическите предикати не „изглеждат“ като предикати, генерализиращи диспозиции. „X мисли“, „X наблюдава“ и „X планира“ например изглеждат като предикати, генерализиращи „ментални“ актове/състояния, а не диспозиции за поведение. Този по същество картезиански анализ на „психологическите“ предикати е неуместен поради немалък брой основания, които обаче разглеждам другаде (срв. Елчинов 2016). Ето защо тук ще приемем предпоставката, че „психологическите“ предикати са диспозиции, макар че не приличат фонетично на предикати като „е чуплив“, „е ненадежден“, „е любознателен“ и т.н.

4.5. Обяснение на обяснения

Да допуснем, че някой не разбира недиспозиционното обяснение за експанзията на хелия в 2. по-горе: виждаме, да речем, че не е способен да прави коректни изводи от него. Опитваме се да му обясним недиспозиционното обяснение на разширяването на хелия по следния начин:

„През 1787 г. Жак Шарл *открива* зависимостта между налягането, температурата и обема на газовете, защото: 1) се *интересува* от тогава характерен за френското общество проблем: летенето с балон; 2) е *любезнателен* и *има изследователска нагласа* (утвърдена в предшестващи експерименти на Шарл с електричество). Благодарение на 1) и 2) Шарл *планира* и *провежда* опити със зареден с водород балон и *наблюдава*, че за да лети успешно, балонът се

нуждае от точно определен обем на газа, който се гарантира от корелацията на постоянното налягане и нагряването на водорода във вътрешността на балона. От тези свои наблюдения Шарл *заклучава*, че при постоянно налягане и при повишаване на температурата, газовете увеличават обема си“.

От такова обяснение на предшестващо **действие** по изказване на друго обяснение могат да се направят допълнителни коректни изводи, като например, че в този случай фундаментален научен закон е „открит“ благодарение на чисто практически инженерни проблеми, или че нагласите на френското общество (интересът към летенето с балон) по онова време корелират с опитите на Шарл и откритието на закона му. Най-важното е, че диспозиционното обяснение позволява на разбиращия да направи изводи за това защо поведението на Шарл е довело до формулирането на закона, а също така при какви обстоятелства поведението на друг вършител би довело до това да се направят същите наблюдения, които водят до формулирането на същия закон (това би довело до *потвърждаване* на закона за разширение на газовете). Разбира се, примерът би могъл да бъде обогатен с много допълнителни детайли за диспозициите на Шарл на база историята на поведението му, както и с детайли за средата, в която откритието настъпва. В същото време е редно да се отбележи, че някои биографични детайли за Шарл, като например самото му име, са абсолютно ирелевантни за едно диспозиционно обяснение. Човекът, извършил съответните изследователски действия поради определени диспозиции и условия в средата спокойно, би могъл да се казва Пенчо и да е син на Зевс. Стига условията в средата му и диспозициите му да са същите, божественият му произход не би навредил на диспозиционното обяснение.

4.6. Повторения срещу „открития“

Горният пример изглежда нагласен. Защо да не формулираме пример, при който вместо да използваме за експанандум на диспозиционното обяснение действията на изследователя Жак Шарл да използваме за експанандум действията на учителя Дацко Труженников, назначен на работа с връзки, който просто повтаря пред учениците си „ $V = kT$ “? Колко изводи бихме могли да направим от

диспозиционното обяснение на изказването на г-н Тружеников? Има ли въобще някакъв принос такова обяснение към разбирането ни на „ $V = kT$ “? Въпросът надхвърля амбициите ми в настоящия текст, но един неотменим принос на г-н Тружеников е, че по силата на това, че повтаря закона на Шарл (включва това изказване в поведенческия си репертоар), той прави „ $V = kT$ “ достъпно, или, в една по-драматична стилистика, той „продължава съществуването“ на закона на Шарл. Оттам ученикът би могъл да се заинтересува от други изказвания на „ $V = kT$ “, чиито обяснения биха могли да дадат възможност за по-добро разбиране. Не е пресилено да се каже, че без повторенията на г-н Тружеников и неговите колеги, нямаше да има от какво да правим изводи (и оттам – нямаше да има какво да разбирате).

4.7. Диспозиционни срещу каузални обяснения

Законът на Шарл би могъл да бъде обяснен каузално (т.е. чрез един от подтиповете недиспозиционални обяснения), вместо диспозиционно: Жак Шарл извършва експерименти с нагриване на газ под постоянно налягане (експлананс), което детерминира достигането до извода, че обемът на газа се увеличава при повишаване на температурата, и обратно (експланандум). Такова обяснение действително би могло да даде добро (в смисъл на богато на изводи) разбиране за закона на Шарл, доколкото обяснява връзката между изказването на закона и експерименталните условия, които го потвърждават. Каузалното обяснение обаче не е по-фундаментално от диспозиционните обяснения, защото те биха могли да обяснят *защо Шарл въобще се е занимавал с това да извършва изследвания и в какво са се състояли те*. Казано по друг начин, на въпроса *защо Шарл е конструирал такива и такива експерименти*, рано или късно следва да се отговори с диспозиционно обяснение, чийто експлананс съдържа предикати, генерализиращи диспозиции за поведение.

4.8. Размяна на експланандумите

Би могло да се възрази, че недиспозиционните обяснения също могат да интегрират диспозиционните като свой експланандум. Например за целите на аргумента поведението на Шарл в горния пример би могло да се обясни чрез експлананс, включващ законоподобни

твърдения от областта на невронауката и твърдения за състоянието на нервната система на Шарл през 1787 г. Отговорът на това възражение е:

Обяснителната стойност на невронауката е зависима от корелации между състояния на нервната система и поведението на изследваното лице, а поведението на изследваното лице се изследва по един или друг начин вследствие на диспозициите за поведение, които ѝ/му приписваме. Накратко, обяснителната стойност на невронауката е зависима от диспозиционни обяснения за поведението на изследваното лице в една или друга ситуация (например: Х решава успешно математическа задача, защото *е интелигентен*. Ако дадем на изследваното лице математическа задача и то я реши, то *е интелигентно*. Така активността на централната нервна система след даването на задачата е неврологичен корелат на интелекта). С оглед на това да се разгледа действителен пример (вж. Anderson, Betts, Ferris, Fincham 2010), където се прави опит да се разграничи активността на нервната система в случаи, в които изследваните лица *знаят* как да решат математическа задача на базата на предишно знание, от случаи, в които следва да я решат на базата на алгоритъм, който са научили преди началото на експеримента. Постановката на експеримента показва допускания от страна на изследователите за това какво информантите „*знаят*“ – типична диспозиция за поведение, приписвана на базата на свидетелства за предишното поведение на даден вършител. Приписването на диспозицията

4.9. Едно допълнително основание за това, че диспозиционните обяснения на поведението на изследователи дават повече разбиране

Неспециализираните обяснения, каквито са диспозиционните, генерират повече разбиране, доколкото са достъпни за по-голям кръг от изследователи по силата на своята епистемологическа лекота (вж. 1.7. по-горе). Нека си припомним инференциалния критерий за разбиране: възможността за повече коректни изводи от дадено обяснение гарантира по-добро разбиране. Колкото по-лесно за обосноваване е едно обяснение, толкова по-лесно е то за разбиране (без непременно това да е „качествено“ или „добро“ разбиране, доколкото броят

изводи на „глава“ изследовател би могъл да бъде по-малък; контра-интуитивно е обаче да се каже, че теорията за структурата на атома е по-лесна за разбиране от непосредствено наблюдаемото поведение на изследовател). По-нататък, колкото по-лесно за разбиране е едно обяснение, толкова повече изследователи могат да го разберат. Колкото повече изследователи могат да разберат едно обяснение, толкова повече коректни изводи могат да се направят от него. Следователно, ако едно неспециализирано диспозиционно обяснение е по-лесно за обосноваване от едно недиспозиционно специализирано обяснение, то диспозиционното обяснение в крайна сметка позволява от него да се направят повече изводи, не само защото може да обясни поведението на изследователя, който изказва недиспозиционното обяснение, но и защото е обяснение, достъпно за повече изследователи. Този извод би могъл да отпадне, в случай че инференциалният критерий бъде сведен до „коректни изводи на глава изследовател“, но за момента не виждам обосновано изискване формулировката на критерия да бъде такава.

5. Обобщение:

а) Обясненията (недиспозиционните и диспозиционните) винаги са част от поведението на даден организъм (изследовател).

б) Обяснението като част от поведението на един изследовател (или като **изказване**) е корелирано с предшестващите действия на изследователя и условията в средата.

в) Диспозиционните обяснения са обяснения на поведение с оглед на корелацията му с предшестващо поведение и условия в средата.

г) Следователно диспозиционните обяснения могат да обяснят изказването на едно недиспозиционно или диспозиционно обяснение чрез (поне част от) предшестващите действия на изследователя при възможност да се отчетат (поне част от) условията в средата.

д) Обяснение, което може да обясни друго обяснение, е фундаментално спрямо обяснението, което обяснява.

е) Само диспозиционни обяснения, които обясняват поведение на „организми“ и по-конкретно – **поведение на изследователи** – могат да бъдат фундаментални (поведението на „камъни“, „вази“, „реки“ и т.н. може да се обясни диспозиционно, но няма отношение

към обясняването на обяснения).

g) Следователно всички диспозиционни обяснения, които обясняват поведението на изследователи, са обяснително фундаментални спрямо недиспозиционните обяснения като клас и са фундаментални спрямо други диспозиционни обяснения (в рамките на класа от диспозиционни обяснения), които не обясняват поведението на изследователи.

ЛИТЕРАТУРА/REFERENCES

1. **Гурова 2019:** Гурова, Л. *Обяснение, разбиране и извод*. София: Издателство на Нов български университет. // **Gurova 2019:** Gurova, L. *Obyasnenie, razbirane i izvod*. Sofia: Izdatelstvo na Nov balgarski universitet.

2. **Елчинов 2016:** Елчинов, Д. *Съзнание и поведение*. София: УИ „Св. Климент Охридски“. // **Elchinov 2016:** Elchinov, D. *Saznanie i povedenie*. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“.

3. **Anderson, Betts, Ferris, Fincham 2011:** Anderson, J. R., Betts, S., Ferris, J. L., Fincham, J. M. Cognitive and metacognitive activity in mathematical problem solving: prefrontal and parietal patterns. *Cognitive, Affective, Behavioural Neuroscience*, 11 (1) (March), pp. 52–67.

4. **Daintith 2008:** Daintith, J. *Dictionary of Chemistry. Sixth edition*. Oxford: Oxford University Press.

5. **Ferster, Skinner 1957/2014:** Ferster, C. B., Skinner, B. *Schedules of Reinforcement*. Cambridge: Prentice-Hall Inc.

6. **Popper 1972:** Popper, K. Epistemology Without a Knowing Subject. Popper, K. *Objective Knowledge. An Evolutionary Approach*. Oxford: Clarendon Press, pp. 106–152.

7. **Ryle 1949/2009:** Ryle, G. *The Concept of Mind. 60th Anniversary Edition*. New York: Routledge.